

MTA - SZTE - ELTE
HISTORY OF GLOBALIZATION
RESEARCH GROUP

13

HistGlob

WORKING PAPER

KRIZMANICS RÉKA

Antikolonialista szolidaritási kampány a magyar vidéken

Kísérlet a globális kapcsolatok
megteremtésére 1962-ben

2024

HistGlob

WORKING PAPER

Az MTA-SZTE-ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport kiadványa

Szerkesztők: Simonkay Márton és Tomka Béla

HU ISSN 2732-172X

Kiadó: SZTE Jelenkortörténeti Tanszék

H-6722 Szeged, Egyetem utca 2.

jelenkor.bibl.u-szeged.hu

E-mail: toriroda@hist.u-szeged.hu

Telefon: +36 62 544 464

Felelős kiadó: Tomka Béla

A forrás megadásával idézhető, másolható és terjeszthető.

A kiadvány javasolt idézési módja:

Krizmanics Réka: *Antikolonialista szolidaritási kampány a magyar vidéken. Kísérlet a globális kapcsolatok megteremtésére 1962-ben.* (HistGlob Working Paper, 13.) Szeged: MTA-SZTE-ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport, 2024.

globtort.bibl.u-szeged.hu

MTA-SZTE-ELTE
HISTORY OF GLOBALIZATION
RESEARCH GROUP

KRIZMANICS RÉKA

Antikolonialista szolidaritási kampány a magyar vidéken

Kísérlet a globális kapcsolatok megteremtésére 1962-ben*

Összefoglaló

Ez a rövid tanulmány a nők antikolonialista szolidaritási munkáját tárja föl egy 1962-ben lezajlott magyar vidéki akció elemzésén keresztül. Felhívja a figyelmet a szokatlan szereplőkre és a szocialista szolidaritási tevékenység hétköznapi vonatkozásaira, ami az utazásokat és a távoli területeken első kézből szerzett tapasztalatokat előtérbe helyező irodalomból gyakran kimarad. Az elemzést az archiválási gyakorlattal kapcsolatos megfigyelések zárják, amelyek rámutatnak a szocialista tömegszervezetek levéltári anyagai és a minisztériumi iratok közötti átfedésekre.

Kulcsszavak

szocialista internacionalizmus, antikolonialista szolidaritás, Magyar Nők Országos Tanácsa

* Az alábbi szöveg a korábban a TRAFÓ Blog-on megjelent, helyenként módosított bejegyzés fordítása: Réka Krizmanics: The Anticolonial Solidarity Campaign of 1962 in the Hungarian Countryside: An Attempt to Make Global Connections. In: *TRAFÓ – Blog for Transregional Research*, 12.12.2023, <https://trafo.hypotheses.org/49679>

Bevezetés

A Kelet-Európa globális beágyazottságának történetével foglalkozó, folyamatosan bővülő szakirodalom minden eddigénél összetettebbnek mutatja az államszocializmus időszakát. Ez a kutatási irány a Kelet-Európa és a globális Dél közötti közvetlen és közvetett kapcsolatokat anélkül hangsúlyozza, hogy relativizálná az államszocialista mobilitási rendszerek korlátozó oldalát.¹ A szakértői mobilitások tanulmányozása nagy lendületet adott a kutatási iránynak, de a vizsgált szereplők köre tovább bővül. Figyelemre méltó példa erre a globális Délen a műszaki segítségnyújtásban részt vevő vagy közös vállalatokban dolgozó munkások csoportja.² A kutatási irányzat fókuszában azonban elsősorban a képzett és elit szereplőknek – általában férfiaknak – a globális déli társadalmakkal való közvetlen találkozásai állnak. Bár a forrásokat nem mindig könnyű megtalálni, érdemes a vizsgálat körét bővíteni, hogy további tereket és kevésbé mobilis szereplőket is bevonjunk, és ezáltal megragadhassuk, hogyan alakult ki a szocialista Magyarország állampolgáraiban a távoli országokhoz való kötődés érzése, akár közvetetten (pl. a médián keresztül), akár saját tapasztalataik eredményeként. Hogyan éltek meg a kelet-európai társadalmak különböző rétegei a Déllel ápolts kapcsolatokat, különösen a lakosság

¹ James Mark – Paul Betts – Alena Alamgir et al.: *Socialism Goes Global: The Soviet Union and Eastern Europe in the Age of Decolonization*. Oxford: Oxford University Press, 2022.; Young-Sun Hong: *Cold War Germany, the Third World, and the Global Humanitarian Regime*. (Human Rights in History.) New York: Cambridge University Press, 2015.; James Mark – Artemy M. Kalinovsky – Steffi Marung (eds.): *Alternative Globalizations: Eastern Europe and the Postcolonial World*. Bloomington: Indiana University Press, 2020.; Bencsik Péter: *Kelet és Nyugat között. Államhatárok, útiokmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019.

² Van egy kisebb, de jelentős kutatási irány, amely a globális Délről Kelet-Európába irányuló mobilitást is vizsgálja, különösen a munkavállalók és a diákok mobilitását, például: Alena Alamgir: *The Everyday Space: The Hostel, the Pub, and the Prison—Vietnamese and Cuban Workers in 1980s Czechoslovakia*. In: Kristin Roth-Ey (ed.): *Socialist Internationalism and the Gritty Politics of the Particular Second-Third World Spaces in the Cold War*. London: Bloomsbury Academic, 2023. 217–236.; Marcia C. Schenck: *Remembering African Labor Migration to the Second World: Socialist Mobilities between Angola, Mozambique, and East Germany*. Cham: Palgrave Macmillan, 2023.

többsége, amely ezeket a kapcsolatokat nem közvetlenül tapasztalta meg?

A következőkben a Magyar Nők Országos Tanácsának (MNOT) levéltári iratai alapján egy magyar vidéki antikolonialista szolidaritási kampány esetét fogom tárgyalni, olyan terekre és szereplőkre összpontosítva, amelyek ritkán kerülnek a hasonló vizsgálatok középpontjába. E példán keresztül igyekszem bemutatni néhány, a nők munkájában felmerült gyakorlati nehézséget, amelyek nehezítették az antikolonialista kezdeményezés megvalósítását.

Amint Eric Burton és mások rámutattak, a kelet-európai utazók gyakran úgy látták a gyarmati uralom alól felszabaduló népeket, mint akik a saját országuk – esetünkben Magyarország – által már meghaladott múltban élnek, így utazásaikat egyfajta időutazásként élték meg.³ Az olyan esetek feltárása, amelyekben a paraszti világ maradványait őrző kelet-európai vidék találkozott a globális Déllal, tesztelheti e feltételezett közelség meglétét. Ezt a közelséget vagy távolságot vizsgálom a Magyar Szolidaritási Bizottság által szervezett 1962-es antikolonialista szolidaritási kampány, más néven „akcióhónap” megszervezésének körülményeit, adminisztratív és szervezeti folyamatait elemezve.

A kampány

Az államszocialista Magyarország, más európai szocialista országokhoz hasonlóan, az 1950-es évektől kezdve bővítette kapcsolatait a globális Dél országaival.⁴ Magyarország ezzel nemcsak Moszkva

³ Eric Burton et al.: *The Travelogue: Imagining Spaces of Encounter—Travel Writing Between the Colonial and the Anti-Colonial in Socialist Eastern Europe, 1949–1989*. In: Roth-Ey: *Socialist Internationalism and the Gritty Politics*, 242–243.

⁴ Az 1950-es évek elején is léteztek már kapcsolatok, leginkább Észak-Koreával. Magyarország a keleti blokk azon államai közé tartozott, amelyek árva gyermekeket fogadtak be, orvosi ellátást és oktatást biztosítva számukra. Lásd: Péter Apor: *The School. Schools as Liminal Spaces: Integrating North Korean Children Within Socialist Eastern Europe, 1951–1959*. In: Kristin Roth-Ey (ed.): *Second-Third World Spaces in the Cold War: Global Socialism and the Gritty Politics of the Particular*. London: Bloomsbury, 2023. 21–38.

külpolitikai irányvonalát követte,⁵ hanem igyekezett enyhíteni a sztálini évek örökségét, a diplomáciai elszigeteltséget is, amelyet az 1956-os magyar népfelkelés erőszakos leverése súlyosbított. E kapcsolatok kiépítése és fenntartása a szocialista internacionalizmust és a szolidaritást volt hivatott megtestesíteni. A pártállam a globális Dél népeivel fenntartott „magas” külkapcsolatokat elvileg meghatározó érzületek és gondolatvilág társadalmi szintű kibontakozását remélte. Az 1962. évi szolidaritási akció ennek egy kiemelt eseménye volt. De hogyan jutottak el ezek az elvárások az egyénekhez? Ahogy az akkoriban az államszocialista társadalmakra jellemző volt, az átlagemberek bevonása a politikába több áttétlen, például tömegszervezeteken keresztül történt, amelyek a társadalom különböző, kor, nem és foglalkozás szerint meghatározott szegmenseit érték el.

A Magyar Szolidaritási Bizottság, amely maga is egy összetett szerv volt, felügyelte és koordinálta a magyar tömegszervezetek szolidaritási tevékenységét Magyarországon és világszerte.⁶ 1962 márciusában felhívást tett közzé egy az afrikai és ázsiai népek függetlenségi harcának támogatására irányuló, egy hónapos, átfogó szolidaritási akcióra. Ezt a felhívást a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága határozatba is foglalta. A felhívás címzettjei között szerepelt minden olyan tömegszervezet, amely képviseltette magát a Szolidaritási Bizottságban, többek között a Magyar Nők Országos Tanácsa is. Az 1962. évi szolidaritási akcióban részt vevő szervezetek listáján szerepelt továbbá a Magyar Vöröskereszt, a Szakszervezetek Országos Tanácsa és számos kisebb szervezet.

A határozat szövege szerint erre a nagyszabású szolidaritási akcióra azért volt szükség, hogy adekvát válasz szülessen a nagyszámú megkeresésre, amelyeket a párt az előző hónapokban kapott a globális Dél különböző szervezeteitől, mivel azok az újonnan dekolonizált országok stabilizálásáért vagy épp teljes függetlenségükért

⁵ Tobias Rupprecht: *Soviet Internationalism after Stalin: Interaction and Exchange between the USSR and Latin America during the Cold War*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2015. 6.

⁶ Az egész keleti blokkban léteztek szolidaritási bizottságok, és munkájukban bizonyos fokú koordináció is érvényesült, bár ennek jelentősége és hatalmi dinamikái eddig kevésbé ismertek.

küzdöttek.⁷ Ezek a megkeresések különböző csatornákon keresztül jutottak el a Szolidaritási Bizottsághoz. Míg a Szakszervezetek Világszövetsége a nemzeti szakszervezeteket sürgette Algéria támogatására, addig a kenyai és ghánai nőszervezetek közvetlenül a MNOT-hoz fordultak. A Szolidaritási Bizottság felhívása arra is rámutat, hogy gyakran a munkások és a diákok anyagi formában is ki szeretnék volna fejezni szolidaritásukat, sőt felhívás nélkül is ruhát, iskolaszereket, pénzt gyűjtöttek,⁸ utalva a helyi kezdeményezésekre.

Ezért a bizottság úgy döntött, hogy 1962 májusában szolidaritási akciót szervez, amelynek középpontjában szolidaritási bélyegek⁹ és csekkek értékesítése állt. A felhívást márciusban tették közzé, az előkészületek április elején gyorsultak fel. Minden részt vevő tömegszervezet foglalkozott a bélyegek és csekkek terjesztésével. A bizottság nagyszabású médiakampányt irányzott elő, és további felhívást tettek közzé szolidaritási rendezvények szervezésére Budapesten és a megyeszékhelyeken. A felhívás megfogalmazói hangsúlyozták az afrikai és ázsiai diákok bevonásának fontosságát a különböző akciókba. A szolidaritási felhívás felvetéseinek megfelelően az összegyűjtött pénz 30%-át Algériának juttatták, más célországot viszont nem jelöltek meg előre. Sajnos a további kedvezményezettokről és a nekik küldött összegekről nem találtam beszámolót.

A Szolidaritási Bizottság gyakran nem a saját nevében küldött segélyt konkrét szervezeteknek. Ehelyett az egyes tagszervezetek léptek fel, attól függően, hogy a Külügyminisztérium mely típusú kapcsolatokat tartotta politikailag fontosabbnak. Ily módon a nőszervezet, bár csak egy volt a nagyszámú résztvevő szervezet közül, saját eredményeként könyvelhette el, hogy más nőszervezeteknek küldött pénzt. Technikailag, ugyanakkor, nem ők voltak felelősek

⁷ Előterjesztés szolidaritási akcióra, a függetlenségükért küzdő népek támogatására. Magyar Szolidaritási Bizottság, 1962. március 12. HU-MNL-OL-XXVIII-M-20-K68.

⁸ Magyar Szolidaritási Bizottság 1.

⁹ Ezek a postai bélyegek vagy szolidaritási bélyegek hasonlóak voltak a keleti blokkban az adománygyűjtő kampányok során értékesített bélyegekhez. Christina Schwenkel a *Solimarken*-ről a keletnémet-vietnami szolidaritásról szóló, mérföldkőnek számító könyvében értekezik: Christina Schwenkel: *Building Socialism: The Afterlife of East German Architecture in Urban Vietnam*. Durham: Duke University Press, 2020. 89.

a pénzátutalásokért. Költséghatékonysági okokból a tárgyi segélyek küldeményeit a nőszervezet a külügyminisztérium postájával igyekezett koordinálni. A MNOT-nak mint különösen aktív szervezetnek külön feladatai voltak az akcióban: részt kellett vennie a propagandaanyagok kidolgozásában, döntenie kellett a bélyegek országos terjesztéséről, gondoskodnia kellett arról, hogy az akcióhónap második felében elegendő kulturális rendezvény szerveződjön, és két-három nagyszabású kulturális eseményt kellett előkészítenie a gyarmati uralom ellenes küzdelmek támogatására.¹⁰ A Szolidaritási Bizottság vezetősége és a nőszervezet között élénk eszmecsere kezdődött e feladatok részleteiről és azok lehetséges ütemezéséről. Ebben a levelezésben a MNOT napirendje sokkal világosabbá válik. Propagandamunkájukban arra törekedtek, hogy országszerte találkozókat szervezzenek a nők számára munkahelyeiken, miközben a lehető legnagyobb médiavisszhangot (televízió, rádió, sajtó) biztosítják. A pénzszerzés érdekében szorosán együtt kellett működniük a Hazafias Népfront budapesti és Budapesten kívüli szervezeteivel; egyéni és kollektív gyűjtéseket egyaránt szorgalmaztak.

Egy időközi jelentés megyei szinten rögzítette az adományokat, a további terveket és az esetleges konfliktusokat. Amíg egyes részek csak a megyeszékhelyeken folyó munkáról tartalmaznak adatokat, mások további városokat és falvakat is említenek. A jelentés kiemelte azokat a helyeket, ahol jól ment az együttműködés más szervekkel. Hangsúlyozta emellett azt is, hol mutattak az emberek különös lelkesedést, ami ritkán fordult elő (például Szolnok esetében). A jelentés vázolta a vidéki felvilágosító munka részleteit, és tömören tárgyalta a kifejezetten a parasztasszonyokat célzó rendezvényeket.¹¹

A nőszervezet igyekezett nagyon rugalmasan viselkedni. Mivel a május a mezőgazdasági munkák főszezonja volt, a MNOT a megyei hatóságok lelkesedésének hiányát tapasztalta, amikor a parasztság körében tartandó nagyobb rendezvények szervezését igyekezett engedélyeztetni. E vonakodás megkerülése érdekében a nőszervezet

¹⁰ Javaslat a MNOT feladataira a szolidaritási gyűjtési akcióval kapcsolatban. Magyar Szolidaritási Bizottság, 1962. április 11. HU-MNL-OL-XXVIII-M-20-K68.

¹¹ Kósa Judit: Tájékoztató a vidéki szolidaritási akció munkájáról. 1962. május 10. HU-MNL-OL-XXVIII-M-20-K68.

tagjai csoportvezetőket toboroztak a termelészövetkezeteken belül, vagy közvetlenül beszéltek a nőikkel a szövetkezetekben. Délkelet- és Északkelet-Magyarországon helyenként otthonaikban is felkerestek családokat, hogy adományokat gyűjtsenek.

Az akcióhónap befejezése után, június elején a MNOT összeállított egy listát azokról a problémákról, amelyekkel a kampány során találkoztak. Ezek a problémák három fő területet érintettek. Először a más szervezetekkel való koordinációt: a különböző szervezetek a bélyegek eladására irányuló erőfeszítéseik során folyamatosan keresztezték egymás célterületét. Másodsor a politikai felkészültség hiányát: a nők aggasztónak találták, hogy a korábban más szervektől (és magától a Szolidaritási Bizottságtól) kapott garanciák ellenére a mezőgazdasági dolgozók körében kevésbé voltak ismertek az antikoloniális küzdelmek, és ez azt jelentette, hogy a szolidaritási bélyegek vásárlása néha inkább mechanikusan zajlott, holott az lett volna kívánatos, hogy mély politikai meggyőződésből fakadjon. A harmadik probléma szorosan összefüggött az elsővel: a szervezetek által regisztrált eladott bélyegek száma valójában nem tükrözte az egyes szervezetek hatékonyságát.¹²

A Szolidaritási Bizottság egy júliusi ülésen megvitatta a szolidaritási kampány tapasztalatait. Pénzügyi szempontból a kampány sikeres volt, de a jegyzőkönyv hangneme nem volt különösebben optimista, és több helyütt tükrözte a nőszervezet által felvetett nehézségeket. A bizottság kritikus értékelésében inkább a politikai felkészültség hiányára helyezte a hangsúlyt, mint a szervezeti kérdésekre, ezzel is csökkentve saját érintettségét. A főbb pontok között szerepelt a vidéken elkövetett hibákból való tanulás fontossága, különösen a szolidaritási akció időzítése és a helyi lakosság antikoloniális küzdelmekkel kapcsolatos tudatosságának túlbecsülése.¹³

¹² Tóth Sándorné: Feljegyzés az 1962. évi szolidaritási hónap lebonyolítása során felmerült problémákról. 1962. június 5. HU-MNL-OL-XXVIII-M-20-K68.

¹³ Feljegyzés a Szolidaritási Bizottság 1962. július 24-i üléséről. 1962. július 24. HU-MNL-OL-XXVIII-M-20-K68.

Habár a Magyar Szolidaritási Bizottság saját levéltári fonddal rendelkezik, a fenti eseményeket a Magyar Nők Országos Tanácsának mint a bizottság által koordinált tevékenységekhez hozzájáruló tömegszervezetnek a levéltári anyagai alapján tudtam rekonstruálni. De máshol is vannak átfedések. Így például a MNOT külkapcsolatokat érintő tevékenységeinek iratai a MNOT külügyi osztályának dokumentációjában és a Külügyminisztérium levéltárában egyaránt megtalálhatóak. Amikor a MNOT történetesen más tömegszervezetekkel működött együtt, mint például az 1962. évi antikolonialista kampány esetében, további párhuzamokat is azonosítani tudtam az archiválási gyakorlatban. Ezek az átfedések, amelyek valószínűleg nem csak a magyar esetre jellemzőek, felbecsülhetetlen értékű forrássá teszik az államszocialista nőszervezetek iratanyagát mindazok számára, akiket érdekel a nők részvétele a szolidaritási munkában az adott országban és külföldön egyaránt. A szocialista nőtörténet egyes elismert kutatói már használták ezeket az levéltárakat a nők transznacionális kapcsolatainak feltárására, különösen mivel az európai szocialista országok nőszervezetei a Women's International Democratic Federation (Nők Nemzetközi Demokratikus Szövetsége),¹⁴ az akkori legnagyobb transznacionális szocialista nőszervezet tagjai voltak, és részt vettek annak kiterjedt munkájában. Ezeket a gyűjteményeket azonban újra lehetne vizsgálni mint a nők Kelet-Európa és a globális Dél közötti közvetítő szerepének olyan forrásait, amelyek kiegészítik és árnyalják a hipermobil szereplőket és tereket előtérbe helyező kutatások eredményeit. További kutatások pedig feltárhatják a globális kapcsolódás tereit az államszocialista Európán belül, kiemelve a nők szolidaritási munkáját.

A leveleket és a feljegyzéseket többnyire nők írták, a Szolidaritási Bizottság jegyzőkönyvei mégis több utalást tartalmaznak férfiak közreműködésére, ami a többi részt vevő szervezetben

¹⁴ Kristen Ghodsee: *Second World, Second Sex: Socialist Women's Activism and Global Solidarity during the Cold War*. Durham: Duke University Press, 2019.; Francisca de Haan: *Writing Inter/Transnational History: The Case of Women's Movements and Feminisms*. In: Barbara Haider-Wilson - William D. Godsey - Wolfgang Mueller (eds.): *Internationale Geschichte in Theorie und Praxis / International History in Theory and Practice*. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017. 501–536.

tapasztalható férfidominanciának és a MNOT vezetőségében a férfiak jelenlétének köszönhető. Különösen érdekes volt követni a nők által írt széljegyzeteket, és megérteni, hogyan alakult a nyilatkozatok vagy az említett állásfoglalás szövege a szervezés hónapjai alatt. Miközben a Szolidaritási Bizottság fontos koordinációs szerv maradt, ha meg akarjuk érteni a szocialista szolidaritás hétköznapi gyakorlatát, akkor a bizottság munkájában részt vevő szervezetek és aktivistáik szintjét kell megvizsgálnunk. Elemzésemben a nők szerepe iránti érdeklődésem vezérelt, de hasonló kutatásokat lehetne végezni más, gyakran figyelmen kívül hagyott szereplőcsoportok, például diákok vagy szakszervezeti tagok tevékenységének feltárására is.

Záró megjegyzések

Az 1962 májusában rendezett szolidaritási akció vizsgálata betekintést nyújt a globális Dél támogatására irányuló szolidaritási munka mögött álló intézményi struktúrákba a posztsztálini Magyarországon, emellett pedig a Magyar Nők Országos Tanácsa tevékenységének egy kevésbé vizsgált aspektusára is fényt derít. A szolidaritási akció és az azt támogató tevékenységek elemzése segít láthatóvá tenni a jellemzően nők által végzett alapvető munkát, és megnyitja az utat a szolidaritási munka részeinek összetettebb megértése előtt – pontosan hogyan termelt (újra) genderalapú tereket és hierarchiákat, és mit jelentett ez magára a szolidaritási munkára nézve.